LAUSUNTO

Helsinki 16.5.2016

VALTIOVARAINVALIOKUNNAN KUNTA- JA TERVEYSJAOSTO

Eduskunta

Viite: Asiantuntijakuuleminen kunta- ja terveysjaostossa 19.5.2016 klo 9.30

Asia: Lausunto Valtioneuvoston selonteko VNS X/2016 vp julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2017—2020 erityisesti STM:n hallinnonalalta

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveyspoliittinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on 212 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäseninä 67 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Liitteenä SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n lausunto yllä mainitusta asiasta.

Lisätietoja: pääsihteeri, Vertti Kiukas, puhelin 040 592 4287 vertti.kiukas@soste.fi
pääekonomisti, Jussi Ahokas, puhelin 050 308 6870, jussi.ahokas@soste.fi
kehittämispäällikkö, Aki Siltaniemi, puhelin 050 367 3447, aki.siltaniemi@soste.fi

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

SOSTEn kantoja julkisen talouden suunnitelmaan vuosille 2017–2020

Yhteenveto

SOSTE korostaa seuraavia seikkoja ja suosittaa kunta- ja terveysjaosta kiinnittämään talousarviota käsitellessään huomion erityisesti seuraaviin kohtiin:

1. Indeksisäästöjen vaikutukset kumuloituvat ja yhdessä aiemmin tehtyjen säästöjen kanssa ne heikentävät erityisesti pienituloisten asemaa ja lisäävät toimeentulotukiriippuvuutta sekä kannustinloukkuja.
2. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen taso vaarantaa kansalaisten yhdenvertaiset mahdollisuudet saada palveluja sekä pitää huolta terveydestä ja hyvinvoinnista
3. Selvitettävä mahdollisuutta luoda makeisveron tilalle sokerivero
4. Pitkäaikaistyöttömyyden hoitoon on panostettava kehyskaudella: työttömyysetuuksien suuntaaminen aktiivitoimenpiteiden lisäämiseen on kannatettava toimenpide.
5. Veteraanikuntoutuksen ja sotilasvammakorvausten määrärahat rahoitettava budjettivaroista.

Talouden ja työllisyyden näkymistä

Suomen talouden kasvu nopeutui hieman vuoden 2015 viimeisellä neljänneksellä. Tästä huolimatta talouden kasvu jäi viime vuonna lähelle nollaa ja kotimainen kysyntä supistui. Vuoden 2016 kasvunäkymät eivät ole juurikaan paremmat mutta paljon riippuu siitä, miten kotimaiset investoinnit kehittyvät. Jos nykyinen suuntaus säilyy ja samalla nettovienti kohentuu, on mahdollista, että BKT:n kasvu nousee lähelle yhtä prosenttia. Jos taas maailmantalouden epävarmuus alkaa painaa investointeja ja vientiä, kasvu voi painua kuluvanakin vuonna nollan tuntumaan.

Suurin taloudellinen ongelma tällä hetkellä on korkeaksi noussut työttömyys ja erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden jo usean vuoden ajan jatkunut kasvu. Vaikka Suomen talouden kasvu nopeutuisi ennusteiden mukaisesti ja yhteiskuntasopimus saataisiin aikaan, työttömyysaste on hallituskauden lopulla yhä 8 prosentin tuntumassa. Yksi syy tähän on kokonaiskysynnän heikko kehitys. Korkean työttömyyden olosuhteissa aktiivisen työllisyyspolitiikan ja ennen kaikkea työllistämispolitiikan merkitys korostuu.

Hallituksen sopima kehyspäätös on hallitusohjelmaan kirjatun menokehyssäännön mukainen. Viime vuosina ja erityisesti edellisen vuoden budjetissa on tehty runsaasti ihmisten hyvinvointiin ja peruspalveluihin kohdistettuja leikkaustoimia. Tässä tilanteessa uudet leikkaukset sosiaaliturvaan, palveluihin sekä korotukset käyttäjä- ja asiakasmaksuihin rapauttaisivat suomalaista hyvinvointiyhteiskuntaa, lisäisivät eriarvoisuutta ja heikentäisivät pitkällä aikavälillä yhteiskuntamme vakautta. Jo toteutetut ja nyt suunnitteilla olevat leikkaukset tulevat lisäämää hyvinvointi- ja terveyseroja. SOSTE muistuttaakin, että terveyserot ovat Suomessa eurooppalaisittain arvioituna varsin korkeita. Hyvinvointi- ja terveyserojen kasvulla on osoitettu olevan mm. OECD:n arvioiden mukaan talouskasvua heikentävä vaikutus. Nyt esitettävät leikkaukset aiheuttavat välillisiä ja välittömiä kustannuksia sekä keskipitkällä että pitkällä aikavälillä ja niissä on unohdettu hyvinvointi-investointinäkökulma. Lisäksi leikkaukset vähentävät kotimaista kulutuskysyntää ja talouskasvua.

SOSTEn yksityiskohtaiset perustelut julkisen talouden suunnitelmaan STM:n hallinnonalalta

1. **Sosiaaliturvan indeksileikkaukset sosiaalipoliittisesti kohtuuttomat**

Hallituksen kehysriihessä päätettiin ensi vuodelle lähes 400 miljoonan euron lisäsäästöistä. Tästä nettosäästöstä 80 miljoonaa euroa katetaan sosiaaliturvaetuuksiin tehtävällä 0,85 prosentin leikkauksella. Leikkaus kohdistuu lähes kolmeenkymmeneen eri sosiaaliturvaetuuteen. Leikkausten kohteena ovat mm. vähimmäispäivärahat, kansaneläkkeet, takuueläkkeet, kotihoidon tuki, elatustuki, vammaistuki, työmarkkinatuki ja asumistuki. Lapsilisät eivät myöskään säästyneet menoleikkauksilta. Lisäksi sairauspäivärahojen ylempien tulorajojen muutoksella odotetaan 22 miljoonan euron säästöjä.
Sosiaaliturvaetuuksien leikkausten vaikutukset näkyvät välittömästi heikompiosaisten toimeentulossa. Laajemmat vaikutukset näkyvät tulo- ja hyvinvointierojen kasvuna. SOSTEn SISU-mikrosimulaatiomallilla tekemiin laskelmiin pohjautuen suhteellista tuloeroa kuvaavan Gini-kertoimen perusteella uusi leikkaussuunnitelma kasvattaa väestön tuloeroja. Jos köyhyysrajana pidetään 60 prosenttia kotitalouksien mediaanituloista, etuuksien lisäleikkauksen seurauksena köyhyysrajan alle tipahtaa lähes 10 000 ihmistä, keskikokoisen kunnan verran ihmisiä. Huomattavaa on, että myös köyhyysrajalla elävien määrä kasvaa. Valtiovarainministeriön viimeisimpien inflaatioennusteiden perusteella indeksisidonnaisten sosiaaliturvaetuuksien taso olisi vuonna 2019 noin kuusi prosenttia heikompi kuin vuonna 2015.
Myös hallituksen jo aiemmin sosiaaliturvaetuuksiin tehdyt leikkauspäätökset koskettavat kaikkia kotitalouksia. Päätökset etuuksien indeksijäädytyksestä, opintotuen ja lapsilisien indeksisidonnaisuuden poistamisesta, ruokavaliokorvauksesta luopumisesta, varhaiskasvatuksen ja koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan asiakasmaksujen korotuksista sekä vanhempainrahan, asumistuen, vuorotteluvapaan ja sairauspäivärahan leikkauksista ovat jo heikentäneet ja heikentävät yhä pieni- ja keskituloisten kotitalouksien toimeentuloa myös tulevina vuosina.

Jo tehdyt leikkaukset vaarantavat perustuslain 19 § mukaisen oikeuden riittävään toimeentuloon ja terveyteen. Euroopan neuvoston sosiaalisten oikeuksien komitea on jo aiemmin antanut Suomelle huomautuksen perusturvan liian matalasta tasosta. Myös Perusturvan riittävyyden arviointiraportissa 2011–2015 todetaan, että Suomen perusturva kattaa vain noin 70 prosenttia viitebudjettien määrittämästä tasosta.

On odotettavissa, että toimeentulovaikeudet pieni- ja keskituloisilla tulevat lisääntymään sekä leikkausten että työttömyyden kasvun vuoksi. Yhä useamman pieni- ja keskituloisen on vaikeaa selviytyä tuloillaan. Tämän seurauksena muun muassa toimeentulotuen käyttö ja toimeentulotukiriippuvuus kasvavat sekä myös maksuhäiriömerkinnät ja velkaongelmat lisääntyvät. Toimeentulotukiriippuvuuden lisääntyminen puolestaan pahentaa kannustinloukkuja.

2. **Sote-palvelujen asiakasmaksujen korkea taso vaarantaa yhdenvertaiset mahdollisuudet saada palveluja ja pitää huolta terveydestä ja hyvinvoinnista**

Hallitusohjelman kuntiin kohdistuneet sopeutustoimet eivät ole toteutumassa täysimääräisinä, mm. koska useat kunnat päätyivät sosiaali- ja terveyspoliittisin perustein jättämään korotukset tekemättä. Hallitus harkitsee koulutussopeutusten toteuttamista säätämällä kuntien sote-

palveluille vähimmäismaksurajat, jolloin kunnat pakotettaisiin nostamaan asiakasmaksujaan. SOSTEn näkemyksen mukaan asiakasmaksujen korotuksiin ei enää ole varaa.
Lääke- ja matkakorvauksia on jo tällä hallituskaudella leikattu, samalla kun sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksut ovat nousseet. Esimerkiksi matkakustannuksiin on tehty rajuja korotuksia. Vielä vuonna 2012 potilaan matkakohtainen omavastuu oli 9,25 euroa, kun se nyt on 25 euroa. Myös matkakorvausten vuotuinen omavastuuosuus on kaksinkertaistunut vuonna 2012 olleesta 157,25 eurosta nyt voimassa olevaan 300 euroon.
Lääkekorvausten leikkauksia on tarkoitus jatkaa edelleen ensi vuonna. 134 miljoonan euron suunnitellut säästöt julkiseen talouteen tulevat todennäköisesti kohdistumaan joko suoraan tai välillisesti pienituloisiin pitkäaikaissairaisiin, joista monilla on jo muutenkin vaikea selvitä kasvavista terveydenhoitokuluista. Selvitysmies Ruskoahon raportissa ehdotetaan mm. merkittävää heikennystä kakkostyypin diabetestä sairastavien korvauksiin pudottamalla niiden korvausluokkaa. SOSTE ei kannata suoria, nopealla aikavälillä toimeenpantavia potilaisiin kohdistuvia leikkauksia. Terveyspolitiikan tulisi olla kestävää ja säästömahdollisuuksia tulisi hakea rationaalisesta lääkehoidosta ja pidemmän aikavälin rakenteellisista ja toiminnallisista uudistuksista.
Potilaan kustannukset lääkärikäynnistä ovat yksinomaan tänä vuonna nousseet pelkästään asiakasmaksujen korotusten ja matkakorvausten omavastuiden nostojen vuoksi jopa 43 prosenttia. Tämä on huolestuttavaa, koska kotitalouksien rahoitusosuus terveydenhuoltomenoista oli jo ennen tällä hallituskaudella aiemmin tehtyjä korotuksia ja leikkauksia Suomessa kansainvälisesti korkea. Lääkkeiden ja matkojen omavastuiden sekä asiakasmaksujen maksukatot tulee yhdistää ja laskea selvästi nykyistä alemmalle tasolle tai huomioida maksujen kertyminen perhekohtaisesti.
Päivähoitomaksujen korotukset uhkaavat nostaa valtaosalla lapsiperheistä päivähoitomaksuja**.** Suurin paine kohdistuisi keskituloisiin. Perheille, jotka sijoittuvat korkeimman maksuluokan alarajalle, maksurasitus saattaa muodostua kohtuuttoman suureksi. Kansainväliset tutkimukset osoittavat sen, että jos haluamme ehkäistä syrjäytymistä, niin sijoittaminen varhaiskasvatukseen on kannattavampaa ja tuottoisampaa kuin mikään muu koulutuksellinen investointi. Perheille on hallituksen ohjelman seurauksena kohdistumassa myös monia muita leikkauksia ja maksujen korotuksia. Hallituksen säästötoimet ovat kohdistuneet erityisen raskaasti lapsiperheisiin. Monet perheet sinnittelevät pärjäämisen rajoilla jo nyt. SOSTE toteaa, että maksujen korotus yhdessä muihin hallituksen esittämiin lapsiperheisiin kohdistuviin leikkauksiin tuntuu kohtuuttomalta. SOSTEn näkemyksen mukaan ylipäätään kaikkien leikkausten, asiakasmaksujen korotusten ja verotoimenpiteiden kumuloituvat kokonaisvaikutukset ja pitkän aikavälin tulee arvioida nykyistä paremmin.

3. **Sokeriverolla voidaan korvata indeksileikkaukset ja edistää kansanterveyttä**

Hallitus on aiemmin tehnyt päätöksen makeisten ja jäätelön valmisteverosta luopumisesta siihen liittyvien valtiontukiongelmien vuoksi. Vuodesta 2011 voimassa ollut makeisten ja jäätelön verottaminen on tuonut tuloja valtiolle yli 100 miljoonaa euroa vuodessa. Kyseessä on vero, joka hyväksytään yleisesti mm. kansalaisten keskuudessa ja joka edistää kansanterveyttä. On kuitenkin kiistämätöntä, että nykymuodossaan vero ei ole täysin toimiva. Koska vero on rajattu vain makeisiin ja jäätelöön, niiden syönti on korvattavissa ilman taloudellisia vaikutuksia muilla hampaille haitallisilla tuotteilla, kuten esimerkiksi kekseillä.

SOSTEn näkemyksen mukaan pitäisi ennemminkin keskustella siitä, miten makeisverokantaa laajennetaan ja veron piiriin otetaan uusia tuotteita esimerkiksi niin, että vero kohdistetaan tuotteiden sokeripitoisuuteen riippumatta siitä, missä tuotteessa sitä käytetään. Alkoholivero esimerkiksi määräytyy juoman alkoholiprosentin mukaan. Veron tulee myös olla riittävän korkea, jotta sillä on myönteisiä vaikutuksia terveyteen.
SOSTE esittääkin selvitettäväksi mahdollisuutta siirtyä makeisveron sijaan sokeriveroon tai näiden yhdistelmään, joka kohtelisi eri tuoteryhmiä oikeudenmukaisemmin, ja jonka peruste olisi ensisijaisesti kansanterveydellinen, eikä se näin olisi valtiontukisääntelyn vastainen. On siis jatkettava ns. sokerityöryhmän työtä. Työryhmä esitti vuonna 2013 eri vaihtoehtoja makeisten sekä sokerin verottamiseksi. Näistä malleista makeisveron ja sokeriveron yhdistelmämalli osoittautui terveyden edistämisen näkökulmasta parhaaksi.
Esimerkiksi Tanskassa valmisteveroa kannetaan suklaasta, suklaatuotteista, kaakaomassasta, kaakaopulverista, lakritsimehusta, lakritsista ja lakritsituotteista, manteli- ja pähkinämassasta, konvehdeista, makeisista, purukumista, sokeroiduista hedelmistä, vohveleista, kakuista ja kekseistä. Veron määrä on porrastettu siten, että vero on alempi tuotteilla, jotka sisältävät vain vähän tai ei lainkaan lisättyä sokeria. Unkarissa puolestaan epäterveellisiin elintarvikkeisiin kohdistuva vero otettiin käyttöön syyskuussa 2011. Veron tarkoituksena on rajoittaa terveydelle haitallisen ravinnon kulutusta ja edistää terveellistä ravitsemusta. Lisäksi tavoitteena on rahoittaa terveyspalveluita ja erityisesti julkisia terveysohjelmia.
Virvoitusjuomista kannetaan veroa Belgiassa, Latviassa, Norjassa, Ranskassa, Tanskassa ja Unkarissa. Virvoitusjuomavero määräytyy näissä maissa tuotteen tilavuuden perusteella.
Kansanterveydellisten hyötyjen lisäksi uudenlaisella verolla olisi myös taloudellisia hyötyjä ja SOSTEn arvion mukaan lisätyt indeksisäästöt (nettosäästö 80 milj. euroa) ja osa asiakasmaksujen korotuksista voitaisiin jättää tekemättä siirtymällä kattavampaan veromalliin (nettotuotto 100 – 150 milj. euroa) koko makeisveron poiston sijasta.

4. **Aktiivinen työllisyyspolitiikka kannattaa**

Hallituksen tavoitteena oleva 72 prosentin työllisyysaste on erittäin tärkeä tavoite. SOSTE näkee, että hallituskaudella tämän saavuttaminen edellyttää vahvempaa panostusta työllistämiseen ja yksityisen talouden voimakasta elpymistä.
Työllisyysmäärärahojen leikkauksista pitää luopua. Erityisesti määrärahoja on saatava lisää työllistämistukiin, kuten palkkatukeen ja starttirahaan. Jos hallitus pitää kiinni työllisyysmäärärahojen leikkauksista, on perusteltua suunnata jäljelle jäävät resurssit enemmän työllistämiseen ja siirtää työttömyysetuuksien määrärahoja joustavammin aktiivitoimenpiteisiin aivan kuten hallitus on tekemässä.
Nykytilanteessa tämä uudelleenkohdentaminenkaan ei välttämättä riitä estämään pitkäaikaistyöttömyyden kasvua, jolloin välityömarkkinoiden merkitys ihmisten toiminta- ja työkyvyn nostamisessa tulee entistä tärkeämmäksi. Järjestöjen mahdollisuudet työllistää palkkatuella on turvattava jatkossakin, jotta välityömarkkinoiden toimintaedellytykset säilyvät ja pitkäaikaistyöttömien sekä osatyökykyisten työelämäpolut johtavat avoimille työmarkkinoille kasvavassa määrin myös tulevaisuudessa. Jos esimerkiksi palkkatuki rajataan tulevaisuudessa 50 prosenttiin ja palkkatuen kokonaismäärärahaa yhä leikataan, järjestöjen työllistäminen vähenee merkittävästi.
Jo tuhannen ihmisen pysyvä syrjäytyminen työmarkkinoilta tarkoittaa vuositasolla 20–40 miljoonan euron BKT:n menetystä, johon nykyolosuhteissa ei ole varaa. Mitä suurempi osa työttömistä ajautuu tulevaisuudessa syrjään työmarkkinoilta, sitä enemmän sosiaaliset

ongelmat ja terveysongelmat lisääntyvät, jolloin korjaavien sosiaali- ja terveyspalveluiden tarve kasvaa. Työllisyydenhoito ja pitkäaikaistyöttömyyden kasvun ehkäisy onkin keskeinen sosiaali- ja terveyspoliittinen hyvinvointi-investointi.

5. **Veteraanikuntoutuksen ja sotilasvammakorvausten määrärahat maksettava budjettivaroista**

Raha-automaattiyhdistyksen voittovaroista maksettavaa tuottoa voidaan nykylain sekä uuden arpajaislakiesityksen mukaan käyttää rintamaveteraanien kuntoutukseen ja sotilasvammakorvauksiin. SOSTEn näkemyksen mukaan harvenevan veteraanijoukon hoidot ja kuntoutus sekä sotilasvammakorvaukset tulisi maksaa budjettivaroista.
SOSTEn näkemyksen mukaan tämä voitaisiin rahoittaa niin, että valtio ottaisi kertakorvauksena RAYn käyttöpääoman, jakamattomat voittovarat sekä vuoden 2016 tuoton (yhteensä noin 500 M€) ja sitoutuu siihen, ettei RAYn edunsaajille kuuluvasta osuudesta jatkossa osoiteta maksettavaksi muita menoja kuin avustuksia sosiaalista hyvinvointia ja terveyttä edistäville järjestöille. Lisäksi RAYn omaisuus (tasearvo noin 140 M€), joka arpajaislain mukaan tulisi yhdistyksen lakatessa jakaa avustuksina, siirrettäisiin vastikkeetta uudelle yhtiölle.
SOSTE on esittänyt, että arpajaislain uudistamisen yhteydessä poistettaisiin arpajaislakiluonnoksen 17b§:n toinen momentti, jonka mukaan valtion talousarvioon otettavan määrärahan rajoissa voidaan 1 momentissa tarkoitettua tuottoa käyttää myös rintamaveteraanien kuntoutuksesta annetussa laissa (1184/1988), eräissä Suomen sotiin liittyneissä tehtävissä palvelleiden kuntoutuksesta annetussa laissa (1039/1997) ja sotilasvammalain (404/1948) 6 d §:ssä säädettyihin menoihin.